Panait Istrati
Pagini Autobiografice
Primii pasi spre lupta
IV
CUM AM DEBUTAT EU

Eu aparţin acelei familii de comedianţi provinciali eroi, cari „debutează în fiecare seară... Eroi ai umilinţei şi-ai decepţiei înfruntate, cari zilnic dau piept cu viaţa, zilnic sunt nevoiţi s-o înşface de gât, să lupte cu ea şi, neputând-o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora cari nu vin pe lume târând după ei domenii, ori protecţii plătite cu vânzarea demnităţii omeneşti. Ei debutează până la moarte, aşa cum mereu o ia de-a capo, muncitorul revoltat şi resemnat al timpurilor noastre, sătul de viaţă după prima săptămână de „debut" într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o şi eu, de câte ori „aruncam ancora" în vrun oraş din lumea asta fără suflet. Deosebirea însă între mine şi regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strâns înlănţuite între ele, şi că pe amândouă le-am tratat în chip deosebit: când debutam ca „hamal de la Brăila", mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa braţelor mele; ştiam că nu din gingăşie omenirea e împărţită în stăpâni şi robi. Dar când „hamalul" se metamorfoza în artist (iertaţi-mi cuvântul supărător!), atunci când ridica preţul mărfei sale şi striga: jos labele! îngăduită fie-vă murdăria cocinei noastre sufleteşti, o, stăpâni, atât cât am nevoie să vă cer hrană pentru stomac! Restul, tot restul simţirilor mele, scapă puterilor voastre, nu vă mai priveşte, afară! netrebnici monopolizatori ai vieţii.

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoriceşte, eu am făcut ca buna şi mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre - maltratată, ea şi copiii ei, de un bărbat beţiv: toate insultele, toate loviturile, le-a încasat omul de rând, mama, ca să-şi apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mândrie toată nemernicia unui trecut de umilinţi: ea n-a fost umilită. Nici un Cazaban al vreunei spelunci „literare" nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu rămas prizonier într-un sertar de redacţie, când se ştie, -aşa cum o mărturiseşte mai ales Demetrius, în răspunsul său, -cu câtă furie e bântuită tinereţea de setea de notorietate. Setea asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, când din mai multe ţări îmi vin cereri de colaborare.

* **

Când am început să scriu? Demult: din ziua când d. Petre Moisescu, -profesorul meu, fost director al şcoalei primare

* Rãspuns la o anchetã a ziarului Rampa, asupra debuturilor scriitorilor noştri (n.a).
no. 3 din Brăila, -m-a învăţat cu părintească dragoste să citesc desluşit şi să înşir slovele cu rost.
Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoştinţă memoriei acestui blând apostol al învăţământului nostru primar, învăţământ din care m-am înfruptat şi eu. (Zic: memoriei, căci, deşi l-am lăsat în viaţă când am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vârstă.) Şi mărturia mea, îndrăznesc s-o ofer spre meditate umililor dascăli cari învaţă pe copii carte: dacă sun răuţit să termin cele patru clase primare, bunătăţii acestui dascăl se datoreşte în primul rând, apoi aceleia a mamei mele.
Am fost un copil rău şi un şcolar mediocru. Crescut, până la etatea de şapte ani, între unchii mei Anghel şi Dumitru, la Baldovineşti, brusca mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereţii ostili ai unei şcoli mi s-a părut un act de duşmănie nemaipomenită. Din anul întâi, n-am mers la şcoală decât vreo trei luni, şi, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo şase şi iar am căzut, sau, mai bine zis, n-am căzut deloc ci m-au trântit, căci nu m-am prezentat la nici un examen.
Plecam de-acasă regulat, dar în loc să mă duc la şcoală, o luam razna peste câmpii la „moş Dumitrică". De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plângând şi ruptă de trudă, să mă „ia la şcoală". şi răspundeam răstit că mai „bine mă duc la prins peşte, ori la adunat gozuri".
Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasiliu şi Grigorescu, peste cari am dat în aceşti doi ani de eşec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bunătatea d-lui Moisescu, care, ducându-şi turma până la capăt, se întoarce dintr-a patra, la a întâia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat şi pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părinteşti, şi m-a dus până la capăt fără să mai rămân repetent. Din când în când, vrăjit de frumuseţea bălţilor ori de nostalgia crâşmei lui moş Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, şi-o tuleam, întotdeauna găseam la dânsul iertare. Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datoresc scrisul şi cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. şi el a ştiut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece şi se mândrea cu mine la toate inspecţiile şcolare.
De calităţile astea de bun cititor şi bun scriitor, au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea şcolăritului meu. Câte nopţi de veghe, petrecute cu „Ghenoveva" şi cu haiducii, câte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoţie! şi pe câţi ibovnici certaţi din iubire n-au împăcat scrisorile mele, cari „mergeau la inimă ca mămăliga cu unt" şi erau răsplătite cu „un cinci" şi cu sărutări înfocate pe obrăjori! Plângea şi mama de bucurie. Iată un debut precoce.

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba, să nu mint: am făcut trei şi cu rost.
Prima, la 15 ani. Era o rugăciune adresată lui Dumnezeu; îi ceream să mă lase să scriu:...
Nu îţi cer să fiu vrun rege
Nici vrun mare împărat
Ci să-mi dai putinţa toată
Să exprim ce-am cugetat...
Citind-o mamei, pe când călca gulere scrobite, şi afirmându-i ţanţoş că „aşa ceva nici împăiaţii nu pot să facă", ea a exclamat: -„I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu"! şi s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că râdea ironic.
A doua poezie am făcut-o prin 1904, anul sosirii mele la Bucureşti cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întâia mea prietenie eroică. Negăsind nici un stăpân, ca să „debutăm", ne-am aciuiat în biuroul de plasare al lui Gheorghe Christescu, din strada Sfinţilor, unde am devenit amândoi „agenţi", printre vreo alţi patru, toţi „ramazangii" de gigantică talie.
Fumam mucuri şi ne hrăneam exclusiv cu pâine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroşi când o aveam zilnic. Christescu era singurul care îşi permitea luxul unei porţii de varză cu carne. Privindu-l cum mânca, scuipam pe ţiment. Lupta şi el greu cu viaţa şi, dacă nu putea să ne ofere câte o porţie de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămând cei zece bani necesari „potolirii ramazanului".
În ajunul acestui an nou, 1904, stam toţi trişti şi nemâncaţi. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori şi slujnice: când ne duceam, după opt zile, să „încasăm" taxa de 5 lei, din cari 2 erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei", veşnic nemulţumită.
În seara aceea aveam ochii plini de bunătăţile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece şi maţele goale. Mihail, meşter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche:
— Mă Panaite, mâine se duc cu dai-boje toţi factorii şi măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară! Am copia-o cât mai caligrafic şi ne-am duce cu ea să urăm ani mulţi întru stăpânirea lumii acelora cari ne flămânzesc. şi poate c-om mânca şi noi mâine o varză cu carne!
Am ticluit-o cu elanul ce-ţi dă perspectiva unei mâncări calde pe care o doreşti de mult. Nu-mi mai amintesc decât o strofă de la mijloc:...
Servitori şi servitoare
Din birouri de plasare,
Noi, aceşti agenţi de rând
Vă servim din când în când
A doua zi la prânz, aveam fiecare „agent" câte 3-4 leişori în buzunar; şi am mâncat şi noi, în ziua aia de întâi ianuarie 1904, o varză cu carne de purcel... „de-i tremura şoricul", am băut vin de „patru bani chilul" şi am fumat „tutun adevărat", nu „lăcuste".
A treia şi ultima mea poezie. Acelaşi an.

Sătul de-a avea aface cu harţagul tuturor stăpânilor, m-am hotărât să „încasez" numai pe al unuia, dar care, cel puţin, să mă hrănească; şi am intrat „fecior în casă" la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creţ, fercheş şi mândru ca un păun. (Dacă trăieşte şi e sănătos, îl salut aci cu franceză politeţă!)
Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuţă a lui
V.A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela Deşcă Pintilie, publicată în Universul literar.
Ureche murise de curând şi moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curând, Carol Scrob (ori Smara? cela revient au même) publicase un acrostih: Ferdinand, prinţul moştenitor de atunci. Repede fui obsedat de ideea să-i fac şi eu unul lui V.A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinţei pusdi a decedatului mă impresiona adânc. Nu puteam să-l fac seara, câci mi se impunea să sting lampa şi să mă culc. Aşa că, cu hârtia şi creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe când măturam odăile ori spălam vasele, combinând poezia cu slugăria şi ferindu-mă de stăpâni.
Iată-l, atât cât îmi amintesc:
Vrednic! Fala ţării noastre ai fost şi vei fi, Arma-ţi, pana ta din mână, în veci nu va pieri! Uită-te cum neamul nostru pe lângă tine trece Rănit, lacrimi varsă pe-a ta piatră rece. Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte şi cu pană. Cine ştia c-azi nu vei fi? O, moarte, eşti tirană!
H...... E.......
După cum se vede: patriotism sadea. Nu eram încă socialist şi-mi iubeam ţara aşa cum o iubesc azi, când sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la scos cărbuni atât pe burghezi, cât şi pe „socialiştii" lor de carnaval.
Cu şorţul alb după gât, deretecam prin casă, scoteam acrostihul şi-l admiram, când, într-o zi îl pierd! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu târnul, iată că apare d-l Duculescu în pragul casei şi începe, spre marea mea confuzie:
— Vrednic! Fala ţării noastre ai fost şi vei fii! -Bâţ Catinco că ţi-ai frânt fusul! Ce mă, tu eşti poet?!
Da, nu vă fie cu supărare, cinstiţi boieri... Poet! Pe malurile Senei am fost numit „grand poète romancier", pe când la Bucureşti am rămas, după cât se pare, pentru unii numai „hamal de la Brăila".
* **
Patru ani mai târziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am şi eu bucuria oricărui muritor când îşi vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicaţii, în specie: România muncitoare.
Mă aflam portar de noapte la hotel Popescu, din Lacu Sărat. Titlul articolului (dacă nu mănşel): Un om cu scaun la cap. şi cine credeţi că era acest om cu scaun la cap pe care-l atacam? Curioasă coincidenţă! Era domnul Nicolae Iorga! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza.)
Articolul e semnat: P. Istr.
Acest debut şi alte câteva articolaşe în organul socialist mi-au şi atras simpatia Dimineţii. Nu mai târziu decât în anul următor, 1909,

public în acest ziar o anchetă de nouă articole sub tidul general: Lipitorile porturilor. Ele au fost anunţate pe mii de afişe, între Sulina şi Turnu Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o şchioapă", vorba d-lui Cazaban.
Câteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conduceam împreună cu ştefan Gheorghiu, -cea mal reprezentativă figură de apostol ieşită din rândurile lucrătorilor noştri, pe care-mi propun s-o aşez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.
Îndurerat de sfârşitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol şi-i trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l-a anunţat Adevărul, în fruntea informaţiilor:
„Greva de la Brăila a căzut! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris"!) cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mâine".
A doua zi a apărut pe patru coloane, toate „de onoare", în toamna aceluiaşi an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliţia brătienistă şi după ieşirea noastră de la Văcăreşti, mă aflam şi eu printre „şefii" socialişti primiţi de d-l Mille. Gherea era prezent şi, foarte emoţionat, ne-a sărutat ruseşte pe toţi. Atunci d-l Const. Mille m-a luat de-o parte şi mi-a zis: -Uite ce-i Istrati: vreau să te fac corespondentul Dimineţii la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenţii mei. Primeşti?
Am primit, dar, înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu ştiam să fac în debuturile mele.
Aveam însă dreptate. Avea poate şi d-l Mille. Totuşi, i-o spun aci: am suferit mult sufleteşte de decepţia pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, de la Tulcea, rămas nepedepsit.
Astfel s-a terminat „cariera" mea, de-abia începută, la Adevărul.
O alta mi se deschidea la România muncitoare, unde, doi ani mai târziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blândul apostol a cărui soartă de ocnaş e una din ruşinile clasei muncitoare din România, după cum o ruşine e şi soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu; după cum tot ruşine e întreaga serie de procese cari se ţin lanţ de la înfierarea ca „excroci" a lui Ficşinescu şi Banghereanu, până la repetatele condamnări urmate de achitări, -ambele deopotrivă de odioase, -ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.
La România muncitoare, cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat, între altele, primele încercări literare: Calul lui Bălan, „Nostra famiglia", întâi Mai şi câteva foiletoane, între cari, unul despre Pégout, l-a făcut pe Gherea să-mi spună:
— E unul dintre cele mai bune foiletoane pe cari le-am citit în româneşte.
Dar nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski!, ca şi de beltelele cari plouau din provincie, am trântit condeiul şi foarfecele şi m-am dus drept la

gară, unde după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu 20 de franci în buzunar.
După trei luni de hoinăreală în cetatea Luminii, mă întorceam în ţară. La Ploieşti, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mâncam faimoasele sărmăluţe: -Mare derbedeu eşti, mă Istrati! Tu ai talent, dar talentul nu-i de ajuns ca să-ţi faci un loc în lume: mai trebuie şi niţică statornicie. Nu m-am statornicit cu tot sfatul bătrânului critic. În martie 1916 părăseam ţara pentru a n-o mai revedea nici până azi.
În Elveţia, alte „debuturi": răneam zăpada pe străzi, curăţăm patinoarele boierilor, „plantam" stâlpi de telegraf prin câmpii. În uzina de muniţii Picard Pictet, văzând cu câtă uşurinţă un om poate să aibă braţul retezat pe când stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.
Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.
O conferinţă a lui Paul Briukof, la Geneva, îmi inspiră un articolaş. Dar cum să-l scriu? Hai să-l scriu în... franţuzeşte, şi să-l trimetem gazetei La Feuille. Articolul apare în pagina întâi: Tolstoïsme ou Bolchevisme? Uite mă cum sare iepurele!
Dac-am vedea pe director?
Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea şi postul de al doilea expeditor. Accept postul şi păstrez o atitudine rezervată faţă de colaborare, deşi, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn şi măgulitor din partea celebrului autor al lui Le Feu. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat „Un canibal". şi tocmai când începeam să devin cineva, las toate baltă şi trec în Franţa: 1920.
În ziua de Paşte 1921, apare în l'Humanité o nuvelă a mea: Nicolai Tziganou (tipărit din greşeală: „Tziganov"), şi semnată: P.I. Delabrăila. Apoi, în momentul conferinţei de la Genova, o bucată: Pour Christian Racovski, cu numele meu. Atunci văd că organul partidului comunist francez plăteşte nu mai puţin de 75 de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deşi scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vărs pe jumătate pentru înfometaţii ruşi, iar în schimbul celeilalte jumătăţi cer cărţi. Directorului paginei literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decât o costă pe burghezie.
În vremea asta aveam mâna dreaptă zdrobită şi ameninţată de cangrenă, muream de foame.
* **
Cu acestea, am ajuns la „marele" debut.
În mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondenţa mea cu Romain Rolland.
Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan şi-mi oferă, -(se va şti într-o zi cu câte jertfe!) pensiunea pe şase luni. În acest timp scriu două volume, între care Chira pe care o purtasem ani de-a rândul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsând pe Rolland să se aprindă la rândui şi să încerce, în Elveţia, lansarea volumelor

mele într-o "Bibliotecă Mondială", tentativă care nu izbuteşte din mai multe pricini. Se decide însă publicarea Chirei în revista Europe. Data apariţiei: 15 august 1923.
La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă şi duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam bani cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plângea. Dintr-o lucrătoare croitoreasă, cu viaţă regulată şi demnă, o transformasem într-o zlătăriţă de şapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vâlvoi în vânt, cu braţele rănite de soare. În seara de 14 august de multă amărăciune ne-am culcat nemâncaţi, deşi mai aveam vreo zece franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi câţiva clienţi pe malul mării şi să mai lungesc agonia. Dar în ziua când douăsprezece mii de exemplare din revista Europe plecau să anunţe un nou nume în literatura franceză, autorul Chirei Chiralina, -dumnezeieşte prefaţat de Rolland pe două pagini din fruntea revistei, -se întorcea acasă doar cu 15 franci în buzunar, când întreţinerea noastră, a amândorora pe
o zi costa de patru ori suma asta!
Acum era dezastru... Eu, învăţat cu necazurile, mă mai ţineam drept şi scuipam soarta în obraz ca moş Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tânguieli. Dezgustat, ies în oraş să-mi vând aparatele, când, la vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci şi-am cumpărat-o. Şi-am citit prefaţa iui Rolland plângând cu hohote pe meterezurile uriaşe zidite de Vauban, de unde-mi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pentru mine, nici prefeţe scrise de oameni mari, nici fotografie cu drame nebănuite şi nici omenire nesimţitoare...
Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc"! şi voi, ciuperci literare, cari vă distilaţi veninul la Capşa şi-mi contestaţi dreptul la viaţa de azi! Dacă aţi şti cât mă costă literatura mea, şi dacă aţi avea un dram de demnitate, v-aţi duce mai bine şi v-aţi băga la stăpân, în loc să cerşiţi pomană pe la ministere, ori pe la bănci... În loc să vă îndopaţi pe la mesele cămătarilor-meceni cari vă oferă ţigări de lux şi pun spioni să noteze cam câte fură fiecare dintre voi..., -dacă nu vă aruncă direct în hârdăul bilanţurilor lor culturale -în loc să vă agăţaţi de mâneca unei glorii care dispreţuieşte... mârşăvia literară şi nu se dă învinsă decât atunci când o apuci de gât şi o trânteşti la picioarele tale...
... Aşa cum am făcut eu, şi cum voi toţi nu sunteţi de talie să faceţi.
* **
Dar seria debuturilor mele tot nu e sfârşită.
Ţiu să mai scot în relief şi activitatea mea din ultimul timp la Adevărul literar atât de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, încât satisfacţia sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăşi cea adusă de succesul scrierilor mele în streinătate.
Am spus şi o repet: în România, nu criticile sentenţioase mă interesează, ci credinţa profundă a lumii obidite în steaua unui obidit care s-a ridicat victorios din neantul veşnicelor înfrângeri.

Şi pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voi relua în curând acest ultim „debut" al meu.

Nisa, martie 1925